

דף שבועי

בס"ד

פרשת שמות, תשפ"ה, מספר 1602

"ויסתר משה פניו"; ר' יצחק אברבנאל ורמב"ם על טיבה של הנבואה אריק לוי

הא-ל. מהבנה זו נובע שהנבואה דורשת הכנות מפרכות.²

בתגובה להצגה זו של הדברים, בפירושו ל"מורה הנבוכים", חרג ר' יצחק אברבנאל מהתפקיד שקיבל עליו כמבאר בלבד של דברי המחבר, וביקר בחריפות את עמדותיו של הרמב"ם בנידון:

ואומר, שהיסוד הראשון אשר עליו בנה הרב קו' תוהו ואבני בוהו' (על-פי יש' לד:יא), הוא היות הנבואה שלמות טבעית[ת] מגיע[ה] אל המוכן אליה [...] שקר, לפי שהנבואה היא דבר נסיי מגיע מהשם יתברך... ואינה טבעית[ת].³

במילים אחרות, דעתו של אברבנאל היא דווקא כפי דעת "המון הבורים מבין המאמינים בנבואה", אותה דחה הרמב"ם בזלזול. מכיוון שלדידו של אברבנאל,

פרשן התורה הדגול של "דור הגירוש", ר' יצחק אברבנאל, ניהל לאורך חייו שיח חקרני, פורה, ולעיתים מתעמת עם הרמב"ם, קודמו מימי הביניים, שאותו העריץ יותר מכול. במורשתו של ר' משה בן-מימון היו יסודות שאברבנאל העריך מאוד, אולם היו גם אחרים, שאותם דחה בתוקף. בכמה סוגיות יסוד חשוב אברבנאל את תורותיו של הרמב"ם למוטעות ומסוכנות, ואחת מהן הייתה תפיסתו את תורת הנבואה. הרמב"ם הבין את הנבואה כהתרחשות טבעית; הווה אומר, כל מי שעומד בתנאים הדרושים לנבואה – יתנבא. בד בבד עם גישה זו החזיק הרמב"ם בתפיסה, שהנביא צריך לעסוק ב"הכנות", מוסריות ובמיוחד שכליות, כדי לזכות לנבואה שאותה הוא ראה כצורת השלמות האנושית הגבוהה ביותר.¹

בדיון בטיבה של הנבואה, הרמב"ם משרטט שלוש עמדות. הראשונה היא אמונתם של "המון הבורים מבין המאמינים בנבואה, ואף מקצת פשוטי (בני) תורתנו". הללו סבורים שא-לוהים יכול להפוך את כל מי שהוא חפץ לנביא. בטענתם זו, הם רואים בנבואה אירוע ניסי וביטוי לרצונו הריבוני של הא-ל. מפני שהנביא נבחר ברצון הא-ל בלא תנאי, אין צורך ב"הכנות" כדי להיות נביא. בניגוד לכך, הרמב"ם טוען שיש הסכמה בין הפילוסופים והתורה כי הנבואה היא אירוע טבעי. אדם שהגיע במשך חייו לשלמות המידות, ובמיוחד לשלמות השכל, יזכה בהכרח לנבואה, משום שזו אינה תלויה כלל ועיקר בהתערבות רצונית של

2 **מורה הנבוכים**, ב, לב, בתרגומו של מיכאל שורק, תל אביב תשס"ג, חלק א, עמ' 373-376. רמב"ם אכן מבחין בין דעת הפילוסופים לבין מה שמלמדת התורה במונח משני אחד. הוא אומר שלפי התורה, מי שעסק בהכנות הנחוצות לנבואה והשלימן, עדיין עלול שלא להפוך לנביא בגלל מעשה הנובע מהרצון הא-לוהי למנוע את אותו אדם מלהתנבא. במקרה שכזה, מדובר בסוג של נס, שאדם שעומד בתנאים הדרושים לנבואה לא מתנבא. רוב הפרשנים הקלסיים של מורה הנבוכים – ר' יוסף אבן כספי, ר' משה נרבוני, ור' יצחק בן משה הלוי (פרופיט דוראן / ה"אפוד") ור' שם טוב בן יוסף טענו שדעתו הסודית של רמב"ם בעניין היא כדעת הפילוסופים, ואילו אברבנאל טוען שדעתו של הרמב"ם היא אכן כפי תיאורו של "דעת תורתנו". ראו: דוד בן זזון, **נבוכים הם: מסע בביאורו של דון יצחק אברבנאל ל"מורה נבוכים"**, ירושלים תשע"ה, עמ' 215-217. ראו גם קרייסל, **נבואה**, עמ' 227-229.

3 **מורה נבוכים לרבינו משה בן מיימון בהעתקת הרב ר' שמואל אבן תיבון עם שלשה פירושים** ... [ופירושו] דון יצחק אברבנאל, וורשה תרל"ב (דפוס צילום ירושלים תש"ך), ח"ב פל"ב, דף סט, עמ' א.

* אריק לוי, פרופסור במחלקה לתנ"ך בבר-אילן, מופקד על הקתדרה לחקר פרשנות המקרא היהודית בימי הביניים ע"ש הרב ד"ר אשר ויזר.

1 רבים עסקו בניתוח דעת הרמב"ם בסוגיית הנבואה. לדיון מקיף ראו: Howard Kreisel, *Prophecy: The History of an Idea in Medieval Jewish Philosophy*, Dordrecht 2001, pp. 148-315.

וההשגה הא-להית, ושמשה לא יפה עשה כשהסתיר פניו.⁶
אברבנאל מייחס לר' הושעיא את הדעה ההפוכה:

אמנם רבי הושעיא שבח מה שעשה משה, לפי שהיה דעתו שהנבואה תצטרך אל הכנה קודמת במתנבא... כמו שכתב הרב המורה, ולכן משה בהיותו מתחיל בנבואה הסתיר פניו כי לא היה מוכן אז לשלימות הגדול שזכה אליו אחרי כן.⁷

בזוכרנו את ההתנגדות הנחרצת שמגלה אברבנאל, בפירושו למורה הנבוכים, לטענה שהנבואה היא התרחשות טבעית המצריכה הכנות ("קו תוהו ואבני בוהו"), העובדה שאין הוא מבטא שום ביקורת על דעה זו בבארו את המחלוקת המדרשית על התנהגותו של משה אצל הסנה מדהימה ממש. למעשה, אברבנאל מייחס לר' הושעיא את מה שהוא רואה כדעתו הבלתי-קבילה של הרמב"ם, ובכך הוא מעניק להבנת הנבואה כטבעית, שאותה הוא מוצא כה פסולה, עגינה במסורת הקלאסית היהודית. תוצאת גיחותיו אלה של אברבנאל אל פרשנות דברי חז"ל היא כפולה: ראשית, דיבוב מדרש שכוונתו אינה ברורה כך שידבר על סוגיות תאולוגיות עמוקות, ושנית – כפי שצוין – כשהוא שולח ידו בפרשנויות שכאלה, אברבנאל מספק לעיתים בית במסורת היהודית לעמדתו מבוססת הפילוסופיה של הרמב"ם, שבמקומות אחרים הוא חולק עליה בחריפות.⁸

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:
<http://www1.biu.ac.il/parasha2>
כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il
ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע בדוא"ל.
הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון עורכת לשון: רחל הכהן שיף

6 שם, שם. לנטייתו של אברבנאל לפרש מדרשים בפירושי המקרא שלו, ראו: Eric Lawee, *Isaac Abarbanel's Stance Toward Tradition: Defense, Dissent, and Dialogue*, Albany 2001, pp. 119–122.
7 פירוש על התורה, כרך ב', עמ' כט.
8 לדוגמה נוספת, שאברבנאל מניח, למעשה, מחלוקת ימי-ביניים על רקע חז"ל, ראו את פירושו לקביעות בפרק השני של מסכת אבות, שאותן הוא מציג כוויכוח רציף בין החכמים בשאלה המכרעת על "הדרך אשר תביא האדם אל שלימות". בפרט, אברבנאל אומר כי הסוגיה הנדונה בין החכמים היא האם גישת היהדות לשאלה זו יוצאת נשכרת כאשר מוסיפים לה נופך מן המוסר הפילוסופי. ראו פירוש אברבנאל על מסכת אבות (= נחלת אבות), מהדורת ארון גולן, אשקלון תשע"ב, עמ' 107–62.

הנבואה היא התרחשות על-טבעית; אין היא דורשת הכנות מצד מקבלה.⁴

אלא, שבעודו משתלח בהבנתו של הרמב"ם את הנבואה בפירושו על "מורה הנבוכים", משמיע אברבנאל מנגינה שונה בפרשנותו על ספר שמות, כשהוא מסביר את המחלוקת המדרשית על התנהגותו של משה למול הסנה הבוער: "וַיִּסְתֵּר מֹשֶׁה פָּנָיו כִּי יֵרָא מִהִבֵּיט אֶל הָאֱ-לֹהִים" (שם' ג:ו). אברבנאל מצטט ויכוח בין רבי יהושע בן קרחה ורבי הושעיא:

חד אמר לא יפה עשה משה כשהסתיר פניו, שאלו לא הסתיר פניו היה מגלה לו הקדוש ברוך הוא מה למעלה ומה למטה מה שהיה ומה שעתיד להיות, ובסוף בקש (משה) לראות שנאמר "הֲרָאֵנִי נָא אֶת כְּבֹדְךָ" (שם' לג:יח). אמר לו הקדוש ברוך הוא: כשרציתי לא רצית עכשיו שאתה רוצה איני רוצה, שנאמר "כִּי לֹא יִרְאֵנִי הָאָדָם וְחָי" (שם' לג:כ). ורבי הושעיא אמר: יפה עשה משה שהסתיר פניו. אמר הקדוש ברוך הוא אני באתי להראות לך פנים וחלקת לי כבוד והסתרת פניך, חייך שבזכות זה תשב בהר ארבעים יום וארבעים לילה ותהנה מזיו השכינה, שנאמר "וּמַשֶּׁה לֹא יָדַע כִּי קָרַן עוֹר פָּנָיו" (שם' לד:כט).⁵

בנקודה זו, נאמן לדפוס החוזר ומופיע רבות בפירושו המקראיים, אברבנאל סוטה ממשימתו לעסוק בביאור השוטף של הכתוב, ומציע פרשנות מפורטת של המדרש שאותו ציטט, באומרו: "ראוי שנבין במה היו חולקים החכמים האלה ומה היתה כוונת כל אחד מהם".

אברבנאל פותח בר' יהושע בן קרחה ומסביר את הוויכוח הקשה מעט להבנה במונחים של דיון על טיבה של הנבואה, שעליה היו הוא והרמב"ם חלוקים כל כך: הנראה בזה הוא כי המחלוקת בין שני השלמים האלה היה אם תצטרך לנבואה הכנה קודמת טבעית ולמודית, או לא תצטרך בה כי אם הרצון הא-להי בלבד, כאותן הדעות שזכר הרב המורה (רמב"ם)... יהיה דעת ר' יהושע בן קרחה שאין ההכנה תנאי הכרחי בנבואה כי ברצות ה' ינבא המנבא אף על פי שלא יהיו לו תנאי ההכנה... וחשב רבי יהושע עם זה שלא צוה הא-ל יתברך למשה שיסתיר פניו... כי היה תלוי הענין כלו ברצון הא-להי ונמשך על דרך פלא, ושמשה יקבל ממנו יתברך מה שיגלה לו מהחכמה

4 ראו: A. J. Reines, *Rambam and Abarbanel on Prophecy*, Cincinnati 1970, p. lxxiv.
5 פירוש על התורה, ירושלים תשכ"ד, כרך ב', עמ' כח. ראו גם שמות רבה ג, א.